

<i>Rodzaj dokumentu:</i>	Materiał dodatkowy
<i>Zagadnienie:</i>	Funkcjonalne wykorzystanie utworów literackich w wypracowaniu
<i>Egzamin:</i>	Egzamin maturalny
<i>Przedmiot:</i>	Język polski
<i>Poziom egzaminu:</i>	Podstawowy
<i>Adresaci dokumentu:</i>	Nauczyciele języka polskiego Uczniowie szkół ponadpodstawowych
<i>Data publikacji dokumentu:</i>	16 lutego 2022 r. Aktualizacja – 30 marca 2022 r.

Zespół redakcyjny:

dr Renata Bryzek (UPH w Siedlcach)

dr Wioletta Kozak (CKE)

Agnieszka Romerowicz (CKE)

Recenzenci:

dr Tomasz Karpowicz (UW)

dr Marcin Smolik (CKE)

Andrzej Spilkowski (OKE w Gdańsku)

dr Romana Patyk-Lenarczyk (OKE w Jaworznie)

Teresa Bulska-Leśniak (OKE w Krakowie)

Zbigniew Kosiński (OKE w Łomży)

Sławomira Wójcik (OKE w Łodzi)

dr Mariusz Chołody (OKE w Poznaniu)

Grzegorz Sawa (OKE w Warszawie)

Beata Kwapińska (OKE we Wrocławiu)

Materiał został opracowany przez Centralną Komisję Egzaminacyjną we współpracy z okręgowymi komisjami egzaminacyjnymi.

Centralna Komisja Egzaminacyjna

ul. Józefa Lewartowskiego 6, 00-190 Warszawa

tel. 22 536 65 00

sekretariat@cke.gov.pl

Okręgowa Komisja Egzaminacyjna w Gdańsku

ul. Na Stoku 49, 80-874 Gdańsk

tel. 58 320 55 90

komisja@oke.gda.pl

Okręgowa Komisja Egzaminacyjna w Jaworznie

ul. Adama Mickiewicza 4, 43-600 Jaworzno

tel. 32 616 33 99

oke@oke.jaworzno.pl

Okręgowa Komisja Egzaminacyjna w Krakowie

os. Szkolne 37, 31-978 Kraków

tel. 12 683 21 99

oke@oke.krakow.pl

Okręgowa Komisja Egzaminacyjna w Łomży

al. Legionów 9, 18-400 Łomża

tel. 86 473 71 20

sekretariat@oke.lomza.pl

Okręgowa Komisja Egzaminacyjna w Łodzi

ul. Ksawerego Praussa 4, 94-203 Łódź

tel. 42 634 91 33

sekretariat@lodz.oke.gov.pl

Okręgowa Komisja Egzaminacyjna w Poznaniu

ul. Gronowa 22, 61-655 Poznań

tel. 61 854 01 60

sekretariat@oke.poznan.pl

Okręgowa Komisja Egzaminacyjna w Warszawie

pl. Europejski 3, 00-844 Warszawa

tel. 22 457 03 35

info@oke.waw.pl

Okręgowa Komisja Egzaminacyjna we Wrocławiu

ul. Tadeusza Zielińskiego 57, 53-533 Wrocław

tel. 71 785 18 94

sekretariat@oke.wroc.pl

1. Jakie zapisy na temat utworów literackich znajdują się w podstawie programowej¹?

Konieczność doskonalenia umiejętności uczniów w zakresie czytania, analizowania i interpretowania utworów literackich wynika z zapisów podstawy programowej przedmiotu język polski dla szkoły ponadpodstawowej. Te umiejętności wskazane są w następujących obszarach podstawy:

a) w preambule podstawy programowej kształcenia ogólnego:

*Język polski realizowany jako przedmiot kluczowy w szkole ponadpodstawowej pozwala uczniowi na poznawanie zarówno **dzieł literackich wchodzących w skład polskiego, europejskiego i światowego dziedzictwa, jak i utworów literatury współczesnej, których autorzy zdobyli uznanie.***

*Wykaz lektur dla uczniów szkoły ponadpodstawowej złożony jest z pozycji obowiązkowych i uzupełniających (do wyboru przez nauczyciela), a jego trzon stanowią **wybrane dzieła klasyki polskiej i światowej oraz utwory literatury współczesnej.***

b) w wymaganiach ogólnych i szczegółowych:

Wymagania ogólne

I. Kształcenie literackie i kulturowe:

2. Rozumienie historii literatury jako procesu [...], dostrzeganie roli czynników wewnętrznych i zewnętrznych wpływających na ten proces.

5. Znajomość wybranych utworów z literatury polskiej i światowej oraz umiejętność mówienia o nich z wykorzystaniem potrzebnej terminologii.

7. Kształcenie umiejętności świadomego odbioru utworów literackich [...] na różnych poziomach: dosłownym, metaforycznym, symbolicznym, aksjologicznym.

III. Tworzenie wypowiedzi:

3. Kształcenie umiejętności formułowania i uzasadniania sądów na temat dzieł literackich.

Wymagania szczegółowe dla zakresu podstawowego (w tym lektury)

I. Kształcenie literackie i kulturowe

1. Czytanie utworów literackich. Uczeń:
Zakres podstawowy
1) sytuuje utwory literackie w poszczególnych okresach: starożytność, średniowiecze, renesans, barok, oświecenie, romantyzm, pozytywizm, Młoda Polska, dwudziestolecie

¹ Podstawa programowa przedmiotu język polski, [w:] Załącznik 1. do [Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z 30 stycznia 2018 r. w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego dla liceum ogólnokształcącego, technikum oraz branżowej szkoły II stopnia z późn. zm.](#) (Dz. U. z 2018 r., poz. 467).

międzywojenne, literatura wojny i okupacji, literatura lat 1945-1989 krajowa i emigracyjna, literatura po 1989 r.;
2) rozpoznaje konwencje literackie i określa ich cechy w utworach (fantastyczną, symboliczną, mimetyczną, realistyczną, naturalistyczną, groteskową);
4) rozpoznaje w tekście literackim środki wyrazu artystycznego poznane w szkole podstawowej oraz środki znaczeniowe: oksymoron, peryfrazę, eufonię, hiperbolę; leksykalne, w tym frazeologizmy; składniowe: antytezę, paralelizm, wyliczenie, epiforę, elipsę; wersyfikacyjne, w tym przerzutnię; określa ich funkcje;
5) interpretuje treści alegoryczne i symboliczne utworu literackiego;
6) rozpoznaje w tekstach literackich: ironię i autoironię, komizm, tragizm, humor, patos; określa ich funkcje w tekście i rozumie wartościujący charakter;
7) rozumie pojęcie groteski, rozpoznaje ją w tekstach oraz określa jej artystyczny i wartościujący charakter;
8) wykazuje się znajomością i zrozumieniem treści utworów wskazanych w podstawie programowej jako lektury obowiązkowe;
9) rozpoznaje tematykę i problematykę poznanych utworów oraz jej związek z programami epoki literackiej, zjawiskami społecznymi, historycznymi, egzystencjalnymi i estetycznymi; poddaje ją refleksji;
10) rozpoznaje w utworze sposoby kreowania: świata przedstawionego (fabuły, bohaterów, akcji, wątków, motywów), narracji, sytuacji lirycznej; interpretuje je i wartościuje;
11) rozumie pojęcie motywu literackiego i toposu, rozpoznaje podstawowe motywy i toposy oraz dostrzega żywotność motywów biblijnych i antycznych w utworach literackich; określa ich rolę w tworzeniu znaczeń uniwersalnych;
12) w interpretacji utworów literackich odwołuje się do tekstów poznanych w szkole podstawowej, w tym: trenów i pieśni Jana Kochanowskiego, bajek Ignacego Krasickiego, <i>Dziadów</i> cz. II oraz <i>Pana Tadeusza</i> Adama Mickiewicza, <i>Zemsty</i> Aleksandra Fredry, <i>Balladyny</i> Juliusza Słowackiego;
13) porównuje utwory literackie lub ich fragmenty, dostrzega kontynuacje i nawiązania w porównywanych utworach, określa cechy wspólne i różne;
14) przedstawia propozycję interpretacji utworu, wskazuje w tekście miejsca, które mogą stanowić argumenty na poparcie jego propozycji interpretacyjnej;
15) wykorzystuje w interpretacji utworów literackich potrzebne konteksty, szczególnie kontekst historycznoliteracki, historyczny, polityczny, kulturowy, filozoficzny, biograficzny, mitologiczny, biblijny, egzystencjalny;
16) rozpoznaje obecne w utworach literackich wartości uniwersalne i narodowe; określa ich rolę i związek z problematyką utworu oraz znaczenie dla budowania własnego systemu wartości.

III. Tworzenie wypowiedzi

2. Mówienie i pisanie. Uczeń:
Zakres podstawowy
10) w interpretacji przedstawia propozycję odczytania tekstu, formułuje argumenty na podstawie tekstu oraz znanych kontekstów, w tym własnego doświadczenia, przeprowadza logiczny wywód służący uprawomocnieniu formułowanych sądów.

Lektura obowiązkowa i uzupełniająca

Zakres podstawowy

Wykaz utworów literackich² poznawanych na lekcjach języka polskiego w szkole ponadpodstawowej znajduje się w podstawie programowej kształcenia ogólnego³.

Po przeanalizowaniu zapisów dotyczących utworu literackiego w podstawie programowej dla zakresu podstawowego należy podkreślić, że:

- do podstawy programowej wprowadzone zostały różnorodne dzieła literackie – zarówno te wchodzące w skład polskiego, europejskiego i światowego dziedzictwa, jak i utwory należące do literatury współczesnej, których autorzy zdobyli uznanie
- w wykazie lektur obowiązkowych i uzupełniających najważniejsze miejsce zajmują wybrane dzieła klasyki polskiej i światowej oraz utwory literatury współczesnej
- nauczyciel może wybrać również inne utwory literackie do omówienia, spoza listy lektur obowiązkowych i uzupełniających
- uczniowie poznają utwory literackie reprezentujące różne rodzaje i gatunki literackie, reprezentatywne dla danej epoki literackiej, prądu artystycznego, o walorach poznawczych, wychowawczych, estetycznych
- analiza i interpretacja utworu literackiego funkcjonuje w różnorodnych kontekstach, z uwzględnieniem kategorii estetycznych, konwencji literackich, sposobów kreowania elementów świata przedstawionego, funkcji środków artystycznych, ze zwróceniem uwagi na wartości uniwersalne i narodowe.

² Na egzaminie maturalnym z języka polskiego w latach 2023 i 2024 obowiązuje wykaz lektur zgodny z [wymaganiami egzaminacyjnymi](#).

³ Wykaz lektur obowiązujących na egzaminie maturalnym od 2025 r. znajduje się w podstawie programowej przedmiotu język polski, [w:] Załącznik 1. do [Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z 30 stycznia 2018 r. w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego dla liceum ogólnokształcącego, technikum oraz branżowej szkoły II stopnia](#) (Dz. U. z 2018 r., poz. 467).

2. Co oznacza odwołanie się do utworu literackiego w wypracowaniu?

Aby zrealizować temat wypracowania egzaminacyjnego z języka polskiego na poziomie podstawowym, zdający musi przede wszystkim odwołać się w argumentacji do co najmniej dwóch utworów literackich:

- a) **lektury obowiązkowej** (utworu epickiego lub dramatycznego wskazanego w podstawie programowej jako obligatoryjny do omówienia na lekcjach języka polskiego)
- b) **innego utworu literackiego** (innej lektury obowiązkowej, lektury uzupełniającej, utworu literackiego niebędącego lekturą **albo utworu poetyckiego**⁴).

Nie wymaga się od zdającego zapamiętania, które utwory literackie są lekturą obowiązkową. Lista lektur obowiązkowych – utworów epickich i dramatycznych – będzie zamieszczana w arkuszu egzaminacyjnym.

Maturzysta powinien wykazać się w wypracowaniu również umiejętnością kontekstowego odczytywania utworów literackich lub omawiania w kontekście problemu sformułowanego w temacie egzaminacyjnym – polecenie obliuguje go do odwołania się w pracy pisemnej do co najmniej **dwóch kontekstów**⁵ wybranych spośród np.: historycznoliterackiego, teoretycznoliterackiego, literackiego, biograficznego, kulturowego, mitologicznego, biblijnego, religijnego, historycznego, filozoficznego, egzystencjalnego, politycznego, społecznego.

Możliwości doboru utworów literackich omawianych w wypracowaniu przez zdającego przedstawiono – w zależności od tekstu wskazanego w temacie wypracowania – w poniższej tabeli⁶.

	TEKST 1 (wskazany w temacie wypracowania)	TEKST 2 (do wyboru przez zdającego)
1	lektura obowiązkowa – utwór epicki albo dramatyczny (tytuł wskazany w temacie)	<ul style="list-style-type: none">• inna lektura obowiązkowa – utwór epicki albo dramatyczny,<i>albo</i>• lektura uzupełniająca – utwór epicki albo dramatyczny,<i>albo</i>• utwór literacki niebędący lekturą,<i>albo</i>• dowolny utwór poetycki
2	lektura obowiązkowa – utwór epicki albo dramatyczny (do wyboru przez zdającego)	<ul style="list-style-type: none">• inna lektura obowiązkowa – utwór epicki albo dramatyczny,<i>albo</i>

⁴ 25 marca 2022 r. CKE opublikowała aktualizację [Informatora o egzaminie maturalnym z języka polskiego jako przedmiotu obowiązkowego \(część ustna oraz część pisemna na poziomie podstawowym\) od roku szkolnego 2022/2023](#). W zaktualizowanym dokumencie zapisano, że w wypracowaniu zdający **może odwołać się do utworu poetyckiego jako innego utworu literackiego**.

⁵ Na stronie CKE znajduje się [materiał dotyczący wykorzystania kontekstów w wypracowaniu](#).

⁶ Zmiany w tabeli wynikają ze zmian w [Informatorze o egzaminie maturalnym z języka polskiego jako przedmiotu obowiązkowego \(część ustna oraz część pisemna na poziomie podstawowym\) od roku szkolnego 2022/2023](#) – aktualizacja dokumentu z 25 marca 2022 r.

		<ul style="list-style-type: none"> • lektura uzupełniająca – utwór epicki albo dramatyczny, <i>albo</i> • utwór literacki niebędący lekturą, <i>albo</i> • dowolny utwór poetycki
3	wiersz podany w całości	lektura obowiązkowa – utwór epicki albo dramatyczny (do wyboru przez zdającego)

W przypadku 1. maturzysta musi odwołać się do:

- konkretnego – wskazanego w temacie pracy – utworu literackiego – **lektury obowiązkowej**
- **innego utworu literackiego** (innej lektury obowiązkowej, lektury uzupełniającej, utworu literackiego niebędącego lekturą **albo dowolnego utworu poetyckiego**).

W przypadku 2. maturzysta musi odwołać się do:

- **lektury obowiązkowej (utworu epickiego albo dramatycznego), którą wybierze samodzielnie**
- **innego utworu literackiego** (innej lektury obowiązkowej, lektury uzupełniającej, utworu literackiego niebędącego lekturą **albo dowolnego utworu poetyckiego**).

W przypadku 3. maturzysta musi odwołać się do:

- sensów **wiersza, którego tekst jest podany w arkuszu egzaminacyjnym**
- **lektury obowiązkowej (utworu epickiego albo dramatycznego), którą wybierze samodzielnie.**

3. Na czym polega funkcjonalne wykorzystanie utworu literackiego i na co zwracać uwagę, doskonalać umiejętności ucznia w tym zakresie?

Realizacja tematu wypracowania maturalnego z języka polskiego na poziomie podstawowym będzie oceniana przede wszystkim za funkcjonalne wykorzystanie przywołanych utworów literackich w rozważaniu problemu określonego w poleceniu.

W zasadach oceniania wypracowania maturalnego zawartych w *Informatorze o egzaminie maturalnym z języka polskiego jako przedmiotu obowiązkowego* sprecyzowano, jak należy rozumieć sformułowanie „**funkcjonalne wykorzystanie utworu literackiego**” w pracy.

[Informator o egzaminie maturalnym z języka polskiego jako przedmiotu obowiązkowego od roku szkolnego 2022/2023](#)
(s. 33)

Funkcjonalne wykorzystanie znajomości tekstu oznacza przywołanie w wypracowaniu:

- a) takich elementów fabuły, np. wydarzeń, bohaterów, wątków,
- b) sensów utworu, które istotnie wspierają tok rozumowania zdającego, albo dobrze ilustrują to, o czym zdający pisze.

Funkcjonalność wykorzystania znajomości tekstów ocenia się w odniesieniu do tematu pracy.

Utwór literacki nie jest wykorzystany funkcjonalnie, jeżeli zdający wyłącznie streszcza ten utwór lub wybrane jego wątki, ale nie wyciąga żadnego wniosku, nie formułuje żadnej refleksji związanej ze streszczonym utworem.

Po uwzględnieniu zapisów w podstawie programowej oraz w *Informatorze maturalnym* na temat czytania, analizowania i interpretowania utworów literackich można sformułować wskazówki dotyczące funkcjonalnego wykorzystania utworu literackiego w wypracowaniu maturalnym na poziomie podstawowym.

Wskazówki dotyczące funkcjonalnego wykorzystania utworów literackich w wypracowaniu

Należy:

- przywołać w pracy takie dwa utwory literackie (z podaniem co najmniej tytułów, a wskazane jest również podanie autorów), w których podjęto problem zawarty w temacie pracy
- wykazać się znajomością treści i problematyki przywoływanych utworów literackich w takim zakresie, aby poprzeć rozważania przykładami z tekstów
- wykorzystać fakty z utworów, na podstawie faktów sformułować wnioski ilustrujące argumentację uzasadniającą stanowisko
- analizować celowo przywołane fakty, informacje z utworu literackiego (np. sytuacje, zdarzenia, działania bohaterów literackich), pozwalające na rozważenie problemu zawartego w temacie pracy
- osadzić utwór literacki we właściwych kontekstach, umożliwiających pogłębienie, poszerzenie jego odczytania (poprzez uwzględnienie np. związków z kierunkiem

filozoficznym, jeśli te związki pozwolą na pogłębienie rozważań problemu zawartego w temacie wypracowania)

- zastosować takie konstrukcje językowe (słownictwo, sformułowania, zdania), które umożliwiają przedstawienie rozważań
- nie streszczać, nie opowiadać utworów.

W procesie kształcenia trzeba uświadamiać uczniom, że funkcjonalność wykorzystania w wypracowaniu utworów literackich ocenia się w odniesieniu do tematu pracy, dlatego przed przystąpieniem do redagowania wypowiedzi powinni przeanalizować problem zawarty w poleceniu, żeby uzmysłowić sobie, o czym należy pisać.

Przyjrzyjmy się wybranemu tematowi z *Informatora*.

Napisz wypracowanie na podany poniżej temat.

- W wypracowaniu rozważ **problem** podany w temacie. Przedstaw również **swoje zdanie i uzasadnij je**.
- W rozważaniach przedstaw **argumenty**, odwołując się do **utworów literackich** wskazanych w temacie oraz do wybranych **kontekstów** (np. historycznoliterackiego, literackiego, biograficznego, kulturowego, religijnego, mitologicznego, biblijnego, historycznego, filozoficznego, egzystencjalnego, politycznego, społecznego).
- Jednym z tekstów literackich musi być **lektura obowiązkowa** wybrana spośród lektur wymienionych w arkuszu egzaminacyjnym.
- Twoja praca powinna liczyć co najmniej **400 wyrazów**⁷.

Człowiek – zmagający się z losem samotnik poszukujący swojej drogi życiowej.

W pracy odwołaj się do:

- **wybranej lektury obowiązkowej – utworu epickiego albo dramatycznego**
- **sensu wiersza *Do samotności* Adama Mickiewicza**
- **wybranych kontekstów.**

Adam Mickiewicz

Do samotności

Samotności! do ciebie biegę jak do wody
Z codziennych życia upałów;
Z jakąż rozkoszą padam w jasne, czyste chłody
Twych niezgłębionych kryształów.

Nurzam się i wybijam w myślach nad myślami,
Igram z nimi jak z falami:
Aż ostygły, znużony, złożę moje zwłoki –
Choć na chwilę – w sen głęboki.

⁷ Na egzaminie maturalnym w latach 2023 i 2024 zdający będzie zobligowany do napisania pracy liczącej co najmniej 300 wyrazów.

Tyś mój żywioł: ach, za cóż te jasnych wód szyby
Studzą mi serce, zmysły zaciemniają mrokiem,
I za cóż znowu muszę, na kształt ptaka-ryby,
Wyrwać się w powietrze, słońca szukać okiem?

I bez oddechu w górze, bez ciepła na dole,
Równie jestem wygnańcem w oboim żywiole*.

Adam Mickiewicz, *Do samotności*, [w:] tegoż, *Wybór poezyj*, Wrocław 1997.

* W oboim żywiole – w obu żywiołach.

Analizując temat pracy, należy zwrócić uwagę na wszystkie jego elementy i wynikające z nich warunki do spełnienia:

- zawarty w temacie pracy problem: **Człowiek jako zmagający się z losem samotnik poszukujący swojej drogi życiowej**
- konieczność odwołania się do wybranej lektury obowiązkowej (utworu epickiego albo dramatycznego), w której został przedstawiony ten problem
- konieczność odwołania się do sensu wiersza *Do samotności* Adama Mickiewicza
- konieczność funkcjonalnego przywołania kontekstów pogłębiających odczytanie analizowanych utworów
- konieczność napisania wypowiedzi argumentacyjnej, w której będzie rozważany problem (**przedstawione stanowisko i jego uzasadnienie zilustrowane przykładami z utworów literackich – ze wskazanego w temacie pracy wiersza Mickiewicza oraz z wybranej lektury obowiązkowej**)
- konieczność napisania pracy liczącej nie mniej niż 400 wyrazów⁸.

Rozłóżmy na czynniki pierwsze problem określony w temacie, zastanówmy się nad kluczowymi dla zrozumienia tego problemu sformułowaniami:

- ✓ człowiek samotnik
- ✓ zmagający się z losem
- ✓ samotnik poszukujący
- ✓ droga życiowa.

Przeprowadźmy burzę mózgów, aby dookreślić wymienione pojęcia:

człowiek samotnik:

indywidualista, wyobcowany, samotnik z wyboru, samotnik z konieczności, człowiek odrzucony przez innych, introwertyk

zmagający się z losem:

walczący z trudnościami pojawiającymi się w życiu, próbujący walczyć z przeznaczeniem, z przeszkodami

⁸ Na egzaminie maturalnym w latach 2023 i 2024 zdający będzie zobligowany do napisania pracy liczącej co najmniej 300 wyrazów.

człowiek poszukujący:

zastanawiający się nad tym, co robić; rozmyślający, podejmujący działania, starający się odkryć coś, zdobyć informacje

droga życiowa:

ludzkie życie, los, bytowanie

Spróbujmy tak rozwinąć zdanie z tematu, aby zawierało odpowiedź na pytanie: *O czym można napisać w pracy?*

W pracy trzeba napisać o:

- ✓ człowieku, który jest samotnikiem z wyboru lub z konieczności
- ✓ człowieku, który zмага się z różnymi trudnościami w życiu
- ✓ człowieku, który podejmuje działania, nie jest bierny
- ✓ człowieku, który zastanawia się nad tym, co w życiu robić, do czego dążyć, jak kształtować swój los, gdzie znaleźć swoje miejsce w świecie.

W analizowanym temacie wypracowania uczeń ma wskazany materiał literacki, do którego powinien odnieść się w argumentacji. Są to:

- 1) wybrana lektura obowiązkowa – **utwór epicki albo dramatyczny**
- 2) sonet Adama Mickiewicza zatytułowany *Do samotności*.

Aby rozważyć problem samotności człowieka, który podejmuje działania w swoim życiu i szuka swojego miejsca w świecie, uczeń powinien przeanalizować wiersz i odczytać jego sens – wywnioskować, jaki obraz samotności człowieka poszukującego swojego miejsca w świecie ukazano w tym utworze. W czasie lekcji należy uświadamiać uczniom, że pogłębionemu odczytywaniu utworów literackich służą konteksty. Warto polecić im, żeby się zastanowili, jakie informacje z biografii Adama Mickiewicza oraz informacje o epoce, w której tworzył, poszerzą odczytanie sonetu *Do samotności*.

Można ukierunkować uczniów na następujące odczytanie wiersza.

- ✓ Utwór rozpoczyna apostrofa do personifikowanego pojęcia *samotności*, zapowiadana w tytule.
- ✓ Podmiot liryczny pragnie samotności jak chłodu wody po doświadczeniu codziennych trudów życia kojarzonych ze skwarem upałem (*do ciebie biegnę jak do wody / Z codziennych życia upałów*). Motyw wody jako oczyszczenia/przemijania/nieśmiertelności. Znaczenie przenośne upałów jako trudów życia.
- ✓ Określenia *Z jakąż rozkoszą, Tyś mój żywioł* wskazują na entuzjastyczny wręcz stosunek podmiotu lirycznego do doświadczania samotności, czasowniki *biegnę, padam, nurzam się, wzbijam, igram* akcentują aktywność, działanie, podejmowane samorzutnie, dostarczające silnych emocji, przynoszące zadowolenie.
- ✓ Samotność wartościowana jest pozytywnie, kojarzona z chłodem jasnym i czystym, przejrzystym kryształem, przezroczystą jak jasna szyba wodą, jasnymi wodami (*jasno-czyste chłody / Twych niezgłębionych kryształów!; te jasnych wód szyby*).
- ✓ Opozycja samotność (chłód) – życie codzienne (upał) uwydatnia stosunek emocjonalny podmiotu lirycznego do doświadczania samotności.
- ✓ Podmiot liryczny czerpie radość i rozkosz z doświadczania samotnych myśli, intelektualnej aktywności, która przynosi satysfakcję. Sformułowanie *myśl nad myślami*

nawiązuje do tytułu biblijnej księgi *Pieśń nad Pieśniami* (po hebrajsku oznacza pieśń najdoskonalszą – w tym języku przymiotniki stopniuje się poprzez powtarzanie określanego rzeczownika w dopełniaczu, np. mądrość mądrości).

- ✓ Pozytywne doświadczanie samotności nie przynosi jednak pełni ukojenia, jej doświadczanie przynosi niepokój, niepewność, znużenie i zniechęcenie. Podmiot liryczny niczym ptak-ryba, wzbijający się w powietrze i nurkujący w chłodnym orzeźwiającym żywiole wody, nie może zaznać prawdziwego szczęścia, pozostaje twórcą rozdartym pomiędzy samotnością (żywiołem twórcy i warunkiem swobody twórczej) a zewnętrznym przymusem.

W wyniku analizy sonetu *Do samotności* uczniowie mogą sformułować wnioski, które potem wykorzystają w wywodzie argumentacyjnym – poniżej znajdują się przykładowe propozycje.

- Podmiot liryczny sonetu Mickiewicza *Do samotności* to samotnik poszukujący swojej drogi życiowej.
- Samotność charakteryzuje jako żywioł czysty, chłodny, przejrzysty niczym woda przepuszczająca światło i niosąca ukojenie.
- W samotności jako artysta może mierzyć się ze swoimi myślami, a myśl twórcza nie jest skrzepowana żadnymi ograniczeniami.
- Samotność okazuje się jednak ograniczona przez zewnętrzny lub tak odczuwany przymus przyjęcia roli artysty, który tworzy dla innych, a nie – dla samej radości tworzenia.
- Stąd bierze się rozdarcie wewnętrzne samotnika, który nie jest w stanie uwolnić się od codzienności, żywiołu życia, problemów i trudności, jakie za sobą niesie.

Kolejnym krokiem w przygotowaniach ucznia do realizacji tematu jest stworzenie listy innych utworów literackich, które ukazują problem samotnika zmagającego się z przeciwnościami losu, poszukującego swojej drogi życiowej. Mogą to być teksty zaproponowane poniżej – przy każdym z tytułów podano przykładowe informacje z lektury istotne dla rozważanego problemu.

- ✓ **Legenda o św. Aleksym** – bohater średniowiecznej legendy hagiograficznej świadomie wybiera samotne życie spędzane na modlitwie, aby zbliżyć się do Boga i osiągnąć życie wieczne w niebie. Pokonuje trudności na drodze do realizacji swoich zamierzeń – porzuca żonę w noc poślubną, opuszcza dom rodzinny, prowadzi życie żebraka, znosi upokorzenia. Nie chce sławy wśród ludzi, izoluje się od świata. Jego osamotnienie wynika z przekonania, że tylko odrzucenie dóbr materialnych, odsunięcie się od ludzi i skupienie na modlitwie, mogą zapewnić człowiekowi prawdziwe szczęście, czyli życie wieczne w niebie.
- ✓ **Dziady cz. III Adama Mickiewicza** – Konrad, poeta, samotnik, izolujący się od innych więźniów, towarzyszy niedoli, buntujący się przeciwko Bogu, jako samotny buntownik gotów jest do najwyższych poświęceń dla umęczonej ojczyzny. Utożsamia się z ojczyzną, cierpi za miliony prześladowanych, żąda od Boga władzy, dzięki której mógłby uszczęśliwić naród. Samotny bunt nie przynosi osiągnięcia celu.
- ✓ **Konrad Wallenrod Adama Mickiewicza** – tytułowy bohater w obliczu przeważającej potęgi wroga wybiera podstępną i samotną walkę z przeciwnikiem, rezygnuje ze szczęścia osobistego, życia rodzinnego. Samotność, chociaż jest jego świadomym

wyborem, nie przynosi radości, daje jednak ostatecznie satysfakcję z pokonania wroga, satysfakcję okupioną cierpieniem powodowanym życiem w izolacji od bliskich oraz zhańbieniem rycerskiego honoru (maska historyczna).

- ✓ **Kordian Juliusza Słowackiego** – tytułowy bohater decyduje się na samotną straceńczą misję zabicia cara, uzurpatora, który koronował się na króla Polski. Niczym Winkelried pragnie swoje życie poświęcić na ołtarzu ojczyzny i uwolnić rodaków od tyrana. Wewnętrzny opór wobec zbrodni, królobójstwa staje na przeszkodzie samotnej misji bohatera. Odnalezienie celu, sensu życia nie przynosi oczekiwanego spełnienia.
- ✓ **Dżuma Alberta Camusa** – Jean Tarrou – samotnik, który próbuje odkupić winy ojca. Chociaż żyje wśród ludzi, jest zaangażowany w pracę na rzecz chorych, pomaga doktorowi Rieux, jest samotnikiem żyjącym z piętnem zbrodni ojca, skazującego ludzi na śmierć i obecnego podczas wykonywania wyroków.
- ✓ **Inny świat Gustawa Herlinga-Grudzińskiego** – Misza Kostylew, po odkryciu fałszu propagandy sukcesu władzy komunistycznej, aresztowaniu i skazaniu na ciężką pracę w łagrze przechodzi przemianę, postanawia już nigdy więcej nie pracować dla komunistów. Świadomie wybiera cierpienie w samotności, opala rękę, żeby nie wychodzić do pracy. W poszukiwaniu własnej drogi życiowej zmaga się z totalitarną władzą, przechodzi od etapu wspólnego działania z innymi, zaangażowania w naukę, studia, pracę na rzecz ZSRR do odkrycia fałszu komunizmu, odrzucenia tych idei, izolowania się od ludzi, samotnego cierpienia. Kostylew to człowiek, który przegrał wszystko, w co wierzył i dlatego stał się samotnikiem, wybrał cierpienie. Do końca walczył o zachowanie godności w nieludzkim systemie państwa totalitarnego.

Sfunkcjonalizowaniu utworów literackich w wypracowaniu powinna być podporządkowana również selekcja zgromadzonego materiału. Zanim uczeń wybierze jeden utwór spośród przywołanych wyżej, powinien zastanowić się nad tym, który bohater tego utworu oraz które działania tego bohatera w określonych sytuacjach najlepiej posłużą zilustrowaniu argumentacji w pracy uzasadniającej przyjęte stanowisko. Warto zasugerować uczniom, żeby wybrali taki utwór, w którym ukazano odmienny aspekt samotności bohatera poszukującego swojej drogi życiowej – dzięki temu uzasadnienie nie ograniczy się do sformułowania tylko jednego argumentu zobrazowanego różnymi przykładami, co urozmaici wywód argumentacyjny.

Zanim uczeń wybierze utwór literacki, musi zrozumieć w pełni problem określony w temacie i sformułować argumenty. Po wynotowaniu argumentów będzie wiedział, który materiał literacki okaże się najlepszą ilustracją jego toku myślenia. Do sformułowanych argumentów powinien dopisać przykłady na podstawie odczytania sensu sonetu Adama Mickiewicza oraz analizy faktów z wybranej lektury obowiązkowej. Notatka ucznia redagowana w czasie lekcji mogłaby przedstawiać się jak poniżej.

Przykładowa notatka ucznia

Stanowisko

Człowiek jest samotnikiem z wyboru. Jako indywidualista, jednostka przekonana o własnej wyjątkowości, podejmuje wyzwanie i mierzy się z przeciwnościami losu. W ten sposób poszukuje swojego miejsca w świecie, pragnie spełnienia, osiągnięcia celu.

Argument 1.

Dążenie do samotności może przynosić radość człowiekowi.

Człowiek z jednej strony pragnie samotności, bo dzięki niej może oddawać się nieskrępowanej niczym przyjemności rozmyślania, tworzyć coś wyjątkowego, niepowtarzalnego. Samotność jest jego żywiołem, światem, w którym izoluje się od innych.

Przykłady ilustrujące argumentację

- ✓ Podmiot liryczny wiersza *Do samotności* Adama Mickiewicza to samotnik poszukujący swojej drogi życiowej. Samotność charakteryzuje jako żywioł czysty, chłodny, przejrzysty niczym woda z przepuszczającą światło i niosąca ukojenie. W samotności jako artysta może mierzyć się ze swoimi myślami, a myśl twórcza nie jest skrepowana żadnymi ograniczeniami.
- ✓ Tytułowy bohater dramatu Juliusza Słowackiego *Kordian* dopiero w samotności, na szczycie Mont Blanc doświadcza objawienia, odkrywa cel życia, odczuwa radość i chęć do działania, przezwycięża *ból istnienia*. Bogatszy o doświadczenia życiowe wyniesione z podróży po Europie, udaje się do Warszawy, by tam samotnie wypełnić straceńczą misję.

Argument 2.

Samotne działania mogą prowadzić do klęski człowieka i zniweczyć jego plany na wielkie czyny w życiu.

Jeśli ktoś podejmuje się misji niewykonalnej ze względu na własne ograniczenia, wynikające z konieczności postępowania sprzecznego z podstawowymi zasadami etyki, może prowadzić to wprost do klęski, choć nie dochodzi do niej z powodu tylko osamotnienia.

Przykład ilustrujący argumentację

Kordian z dramatu Słowackiego zdecydował się na samotną straceńczą misję zabicia cara, uzurpatora, który koronował się na króla Polski. Niczym Winkelried pragnął złożyć swoje życie na ołtarzu zniewolonej ojczyzny i uwolnić rodaków od tyrana. Wewnętrzny opór wobec zbrodni, królobójstwa stanął jednak na przeszkodzie samotnej misji bohatera. Odnalezienie celu, sensu życia nie przyniosło oczekiwanego spełnienia.

Argument 3.

Człowiek jako samotnik poszukujący własnej tożsamości może doświadczyć wewnętrznego rozdarcia między pragnieniem odizolowania się od innych a życiem wśród ludzi i dla ludzi.

Przykład ilustrujący argumentację

Samotność, której pragnął i której doświadczał podmiot liryczny wiersza Mickiewicza, jednak była ograniczana przez zewnętrzny lub tak odczuwany przymus przyjęcia roli tego, który tworzy dla innych, a nie – dla samej radości tworzenia. Rozdarcie wewnętrzne samotnika,

który nie jest w stanie uwolnić się od codzienności, żywiołu życia, problemów i trudności, jakie za sobą niesie, staje się przyczyną niespełnienia.

Komentarz metodyczny

Pisząc pracę, zdający musi odwołać się, zgodnie z zapisami w temacie, do załączonego sonetu oraz do innej lektury obowiązkowej. Nie oznacza to, że ma sformułować dwa argumenty – pierwszy na przykładzie sonetu, drugi – lektury obowiązkowej. Maturzysta może sformułować więcej argumentów, a każdy z nich zilustrować przykładami z dwóch przywołanych utworów w pracy. Taka sytuacja została przedstawiona w powyższej notatce ucznia, co nie znaczy, że zdający nie może zaplanować innego schematu kompozycyjnego swojego wypracowania maturalnego.

*Podane w notatce przykładowe argumenty zostały krótko rozwinięte, aby doprecyzować, w którym kierunku ma zmierzać uzasadnienie zajętogo stanowiska. **Przykłady ilustrujące stanowisko zostały wstępnie omówione, aby wskazać na informacje oraz wnioski wyciągnięte z analizy postaw bohaterów. Etap ten w pisaniu pracy na egzaminie maturalnym będzie ograniczony do zapisania głównych haseł, myśli, sformułowań rozwijanych w trakcie pisania pracy. Natomiast w ćwiczeniach na lekcjach warto szczegółowo zastanowić się nad argumentacją oraz przykładami, aby zwrócić uwagę uczniów na konieczność precyzyjnego i trafnego odwołania się do utworów literackich w wypracowaniu maturalnym. Ponadto trzeba uczniom uświadamiać, że stanowisko, uzasadnienie (argumentacja ilustrowana przykładami) i wnioski muszą być spójne i logicznie powiązane.***

Poniższa tabela zawiera przykłady z wypracowania uczniowskiego ilustrujące funkcjonalność wykorzystania utworów literackich. Pierwszy utwór został wykorzystany w pełni funkcjonalnie, drugi – częściowo funkcjonalnie, a trzeci – niefunkcjonalnie. W ostatniej kolumnie sformułowano uzasadnienie oceny funkcjonalności wykorzystania poszczególnych utworów. Czerwony kolor odnosi się do argumentacji, niebieski – do przykładów literackich.

Przykłady wykorzystania utworów literackich w wypracowaniu i ocena ich funkcjonalności

Temat: Człowiek – zmagający się z losem samotnik poszukujący swojej drogi życiowej		
Funkcjonalność wykorzystania utworów literackich	Przykład z wypracowania ilustrujący funkcjonalność wykorzystania utworów literackich	Uzasadnienie oceny funkcjonalności wykorzystania utworu literackiego
Utwór literacki wykorzystany w pełni funkcjonalnie	<i>Samotne działania mogą doprowadzić człowieka do zniszczenia wówczas, gdy jednostka walcząca z przeciwnościami losu, nie jest w stanie ich pokonać. Może jedynie zmanifestować swoją niezgodę na niesprawiedliwość, fałsz, krzywdę człowieka i chociaż w taki sposób podjąć walkę ze złem.</i>	<i>Wprowadzony został argument potwierdzający stanowisko: „Człowiek jest samotnikiem z wyboru. W dążeniu do osiągnięcia celu musi zastanowić się nad tym, jaką drogę do niego obrać. Podejmując ważne życiowe decyzje, musi też zmagać się różnymi dylematami i skutkami działań”.</i>

*Bohater powieści **Inny świat** Gustawa Herlinga-Grudzińskiego, Misza Kostylew świadomie wybrał cierpienie i bunt przeciwko władzy komunistycznej, chociaż początkowo był jej gorącym zwolennikiem i wierzącym w głoszone hasła o sprawiedliwości i potędze ustroju Związku Radzieckiego. Jednak po przeczytaniu francuskich powieści i odkryciu, że świat zachodu krytykowany przez komunistów jest zupełnie inny, aresztowaniu, brutalnym śledztwie z torturami i skazaniu na ciężką pracę w łagrze, donosach, bohater przeszedł przemianę i postanowił już nigdy więcej nie pracować dla komunistów. Świadomie wybrał cierpienie w samotności, codziennie wieczorem opalał rękę nad ogniem, żeby nie wychodzić do pracy. W poszukiwaniu własnej drogi życiowej przeciwstawił się jako jednostka władzy totalitarnej, co z góry było skazane na niepowodzenie, czego miał też świadomość. I chociaż przeżył w młodości okres wspólnego działania z innymi, zaangażowania w naukę, studia, pracę na rzecz ZSRR, to jednak odkrycie fałszu komunizmu oraz istniejącego innego, lepszego życia w krajach zachodniej Europy zdecydowało o odrzuceniu głoszonych przez komunistów idei. Donosy oraz skazanie na niewolniczą pracę w łagrze doprowadziły do całkowitej izolacji bohatera. Ten człowiek, młody, pełen sił, wykształcony, chciał służyć swojemu krajowi, ale został oszukany i dlatego podjął walkę z niesprawiedliwością, obrał jedyny sposób, w jaki mógł okazać sprzeciw wobec zła. Gdy oblał się wrzątkiem po przekazaniu informacji o wysłaniu z etapem na Kołymę, co uniemożliwiłoby spotkanie z matką, zmanifestował w geście bezradności i rozpacz swój sprzeciw wobec zła. Stracił wszystko, w co początkowo wierzył, i dlatego wybrał samotność i cierpienie. Do końca walczył o zachowanie godności w nieludzkim systemie państwa totalitarnego. Za wierność wyznawanym wartościom*

Odpowiednio dobrano utwór literacki. Kostylew z *Innego świata* Gustawa Herlinga-Grudzińskiego to bohater, który miał sprecyzowane plany życiowe, był początkowo wiernym władzy komunistycznej towarzyszem. Na drogę samotności i walki z systemem, z władzą totalitarną, popchnęły go niesprawiedliwość, donosicielstwo innych, a przede wszystkim odkrycie kłamliwości propagandy komunistycznej. Konsekwencją tego był samotny bunt przeciwko niesprawiedliwości władzy, systemu. Bunt, który zakończył się śmiercią bohatera, ale jednocześnie pozwolił na zachowanie godności. W całym akapicie konsekwentnie prowadzona jest analiza postawy, wyborów życiowych bohatera. Informacje o podejmowanych przez niego decyzjach i ich skutkach służą sformułowaniu wniosków ilustrujących wprowadzony na początku akapitu argument. Uwzględniono również kontekst polityczny (propaganda sukcesu sowieckiego państwa komunistycznego) oraz kontekst egzystencjalny (zamanifestowanie przez bohatera wierności wyznawanym wartościom, próby zachowania godności w nieludzkim systemie).

	<i>zapłacił cenę najwyższą, umarł w męczarniach.</i>	
Utwór literacki wykorzystany częściowo funkcjonalnie	<p><i>Samotni są bohaterowie literaccy, którzy dopuścili się najcięższych przewinień, takich jak morderstwo. Zbrodni, które zaplanowali, aby osiągnąć zamierzony cel. I nawet jeśli motywy popełnienia zbrodni były słuszne a przeciwności losu miały zostać pokonane poprzez zły czyn, skutki zbrodni okazują się nieprzewidywalne i nieodwracalne.</i></p> <p><i>Rodion Raskolnikow z powieści Fiodora Dostojewskiego „Zbrodnia i kara” jest postacią osamotnioną z wyboru i z konieczności. Studenta nikt nie rozumie – ani koledzy, ani jego bliscy. Powodem niezrozumienia przez otoczenie są kontrowersyjne poglądy Raskolnikowa. Rodion napisał do gazety artykuł „O zbrodni...”, w którym przedstawił swoje kontrowersyjne idee o podziale klasowym społeczeństwa na ludzi zwykłych i niezwykłych. Według niego ludzie zwykli, przeciętni, winni się podporządkować we wszystkim ludziom niezwykłym, ważniejszym od siebie, wobec siebie nadrzędnym. Dowodził, że nadludzi, którzy popełnią zbrodnię, nie osiągnie kara. Na dowód swej tezy Raskolnikow popełnia zbrodnię, zabija starą lichwiarkę i jej siostrę. Mordercę zaczyna dręczyć sumienie. Krzywda, cierpienie, wina i świadomość kary, to uczucia przeżywane w samotności przez Raskolnikowa przed popełnieniem zbrodni i po niej aż do moralnego odrodzenia bohatera dzięki rozmowom z Sonią Marmieladową. Dla Raskolnikowa pomoc drugiego człowieka, czyli wyjście z samotności i otworzenie się na poglądy innych ludzi okazała się zbawienna.</i></p>	<p><i>Wprowadzony został argument potwierdzający stanowisko: „Każdy człowiek jest odrębną jednostką żyjącą w społeczeństwie. Jego decyzje i wybory podyktowane są własnymi przekonaniami i wartościami, w które wierzy. Ostatecznie podejmuje je sam, więc można go nazwać samotnikiem zmagającym się z losem i poszukującym własnej drogi życiowej”.</i></p> <p>Odpowiednio dobrano utwór literacki. Raskolnikow ze <i>Zbrodni i kary</i> to typ samotnika, izolującego się od otoczenia, nierozumianego nawet przez najbliższych (nawet przez siostrę, Dunię). W analizie przykładu słusznie podkreślono kontrowersyjne poglądy bohatera, które przyczyniły się do popełnienia zbrodni, co doprowadziło go do załamania nerwowego i całkowitej izolacji. Zabrakło jednak wyjaśnienia, co to znaczy, że Raskolnikow jest bohaterem osamotnionym z konieczności (odrzuć zbrodniarza przez społeczeństwo?, niezgoda na nędzę ludzi, w tym najbliższych, na to, by siostra wyszła za mąż z rozsądku, by zapewnić byt materialny matce i bratu – jeszcze przed popełnieniem zbrodni?, osamotnienie wynikające ze skrajnej biedy młodego ambitnego studenta?). Zamiast tego pojawiły się informacje o wyrzutach sumienia, pomocy Soni i moralnego odrodzenia bohatera, co doprowadziło do wyjścia z samotności. Od funkcjonalnej, chociaż niepełnej, analizy uczeń przeszedł do przedstawienia zakończenia losów bohatera: zaakcentował przemianę, która pozwoliła otworzyć się na innych ludzi – co wykracza już poza temat, jest dopowiedzeniem, dygresją.</p>
Utwór literacki wykorzystany niefunkcjonalnie	<p><i>Osamotniony w swojej ścieżce życiowej był również Kordian, główny bohater dramatu Juliusza Słowackiego „Kordian”. Poznajemy go jako 15-letniego chłopca, poszukującego już od pierwszych chwil celu swojego życia. Młodzieniec cierpiał na „chorobę wieku”, która w dramacie nosiła nazwę „jaskółczego niepokoju”. Kordian odczuwa apatię, melancholię, smutek i niechęć do życia, które uważa za</i></p>	<p>Przykład utworu właściwy, informacje na temat bohatera jako człowieka, który samotnie poszukuje sensu życia, w większości trafne, ale nie zostały wykorzystane do wnioskowania. Brak argumentu, pierwsze zdanie akapitu wskazuje na wykorzystanie przykładu w funkcji argumentacyjnej. Kolejne zdanie rozpoczyna się już jednak od sformułowania charakterystycznego dla</p>

bezsensowne i pozbawione celu, przez cały czas poszukiwał sensu swej egzystencji. Dodatkowym destrukcyjnym dla chłopaka czynnikiem jest nieszczęśliwa miłość do Laury, kobiety starszej od niego, która lekceważy jego uczucie. Kordian postanawia zmierzyć się z trudnym losem, w tym przypadku w nie najlepszy sposób, gdyż postanawia zaprzestać poszukiwania sensu swojej drogi życiowej, poddaje się. Mając poczucie nieprzydatności, postanawia uciec od zaistniałej sytuacji – popełnić, nieudane, jak się potem okazuje, samobójstwo. Po nieporadnie popełnionym samobójstwie udaje się w podróż po Europie w poszukiwaniu celu życia, odnajduje go w trakcie monologu na szczycie Mont Blanc, kiedy to czuje bliskość Boga, po tym postanawia podporządkować idei walki o ojczyznę swoje życie i tak odnajduje swoją drogę życiową. Postanawia zabić cara przy pomocy innych spiskowców, jednak wyniki głosowania w sprawie zamachu na tyrana uświadamiają mu, iż został on skazany na samotność nawet w takim momencie. Próbę zabójstwa udaremnia jego słabość psychiczna ujawniająca się pod postaciami Strachu i Imaginacji. Kordian w momencie tym odczuwa głęboko swoje osamotnienie, lecz to właśnie ono spowodowało, że był w stanie jednocześnie odnaleźć cel istnienia, który dał mu siłę do dalszej walki, jak i w późniejszym czasie pozwoliło mu poświęcić temu całe swoje życie. Bohater dopiero w szpitalu psychiatrycznym dzięki Doktorowi – Szatanowi uświadamia sobie, że „poświęcił się za nic”.

streszczenia („Poznajemy go jako...”). Cała dalsza część akapitu zawiera przywołane w porządku chronologicznym informacje z życia bohatera, które nie zostały wykorzystane do wyciągnięcia wniosków dotyczących tematu oraz ilustrujących uzasadnienie stanowiska zaprezentowanego we wstępie do pracy:
„Samotność jak i poszukiwanie swojej drogi życiowej to nieodłączny element życia osób, które chociaż raz rozmyślały nad sensem istnienia bądź wartościowością relacji budowanych w swoim życiu”.
Piszący nie uzasadnił w akapicie, że człowiek rozmyślający nad sensem swojego istnienia to samotnik poszukujący własnej drogi życiowej. Zamiast tego zostały omówione w sposób sprawozdawczy (a nie – przeanalizowane) poszczególne etapy/ wydarzenia z życia głównego bohatera dramatu Juliusza Słowackiego *Kordian*. Brakuje również wniosku podsumowującego analizę postawy Kordiana. Nie został również przywołany funkcjonalnie żaden kontekst.

4. Ćwiczenia dotyczące funkcjonalnego wykorzystania utworów literackich

Ćwiczenie 1.

Zestaw dla ucznia

1.1. Przeanalizuj podany poniżej temat wypracowania. Zwróć uwagę na wszystkie elementy tematu. Rozłóż na czynniki pierwsze problem określony w temacie. Zapisz sformułowania kluczowe dla zrozumienia tego problemu. Zastanów się, o czym trzeba napisać w pracy. Sporządź notatki.

Napisz wypracowanie na podany poniżej temat.

- W wypracowaniu rozważ **problem** podany w temacie. Przedstaw również **swoje zdanie i uzasadnij je**.
- W rozważaniach przedstaw **argumenty**, odwołując się do **utworów literackich** wskazanych w temacie oraz do wybranych **kontekstów** (np. historycznoliterackiego, literackiego, biograficznego, kulturowego, religijnego, mitologicznego, biblijnego, historycznego, filozoficznego, egzystencjalnego, politycznego, społecznego).
- Jednym z tekstów literackich musi być **lektura obowiązkowa** wybrana spośród lektur wymienionych w arkuszu egzaminacyjnym.
- Twoja praca powinna liczyć co najmniej **400 wyrazów**⁹.

Od pokory do rozpacz. Postawy człowieka doświadczanego przez los.

W pracy odwołaj się do:

- wybranej lektury obowiązkowej – **utworu epickiego albo dramatycznego**¹⁰
- innego utworu literackiego – **może to być również utwór poetycki**
- wybranych kontekstów.

Twoje notatki:

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

⁹ Na egzaminie maturalnym w latach 2023 i 2024 zdający będzie zobligowany do napisania pracy liczącej co najmniej 300 wyrazów.

¹⁰ 25 marca 2022 r. CKE opublikowała aktualizację [Informatora o egzaminie maturalnym z języka polskiego jako przedmiotu obowiązkowego \(część ustna oraz część pisemna na poziomie podstawowym\) od roku szkolnego 2022/2023](#). W zaktualizowanym dokumencie doprecyzowano brzmienie drugiej części tematu, tj.:

W pracy odwołaj się do:

- wybranej lektury obowiązkowej – **utworu epickiego albo dramatycznego**
- innego utworu literackiego – **może to być również utwór poetycki**
- wybranych kontekstów.

1.2. Przeanalizuj przykładowe stanowisko i argumenty. Do podanych argumentów dobrać przykłady z utworów literackich (z lektury obowiązkowej oraz z innego utworu literackiego).

Stanowisko

Różne sytuacje życiowe wywołują określoną reakcję człowieka. Bywa, że człowiek godzi się z losem, zdarza się też jednak, że nie jest w stanie zaakceptować kolejnych negatywnych doświadczeń w swoim życiu. Analiza własnych decyzji, ponoszenie konsekwencji swoich wyborów mogą doprowadzić do tego, że człowiek, który prezentował postawę pełną pokory, zostaje poprzez niespodziewane zdarzenia i sytuacje doprowadzony do rozpacz.

Argument 1.

Odporność psychiczna człowieka ma swoje granice. Kolejne negatywne doświadczenia mogą doprowadzić go do skrajnych reakcji.

Przykład z lektury obowiązkowej

.....

.....

.....

.....

.....

Przykład z innego utworu literackiego

.....

.....

.....

.....

.....

Argument 2.

Człowiek potrafi znieść dla dobra innych wiele upokorzeń, dopóki nie doświadczy największej krzywdy.

Przykład z lektury obowiązkowej

.....

.....

.....

.....

.....

Przykład z innego utworu literackiego

.....

.....

.....

.....

.....

Ćwiczenie 1.

Komentarz dla nauczyciela z przykładowymi odpowiedziami uczniów

1. Zadanie 1.1. Analiza tematu pracy

W toku kształcenia uczniowie powinni wykształcić nawyk dokładnego analizowania polecenia, w tym problemu podanego do rozważenia – muszą wiedzieć, jak ważne jest dookreślanie kluczowych wyrazów i sformułowań.

Analizując temat pracy, uczniowie powinni zwracać uwagę na wszystkie jego elementy i wynikające z nich warunki do spełnienia:

- zawarty w temacie pracy problem: **Od pokory do rozpacz. Postawy człowieka doświadczanego przez los**
- konieczność odwołania się do wybranej lektury obowiązkowej (utworu epickiego albo dramatycznego), w której został przedstawiony ten problem
- konieczność odwołania się do innego utworu literackiego (może to być utwór poetycki¹¹ albo lektura obowiązkowa – utwór epicki albo dramatyczny – albo lektura uzupełniająca, albo utwór literacki omawiany dodatkowo na lekcjach; omawiany w całości lub we fragmentach)
- konieczność funkcjonalnego przywołania kontekstów pogłębiających odczytanie analizowanych utworów
- konieczność napisania wypowiedzi argumentacyjnej, w której rozważony zostanie problem (przedstawione stanowisko oraz jego uzasadnienie zilustrowane przykładami z utworów literackich – wybranej lektury obowiązkowej oraz innego utworu literackiego)
- konieczność napisania pracy liczącej nie mniej niż 400 wyrazów¹².

Zachęć uczniów do sformułowania kluczowych dla zrozumienia problemu sformułowań.

Uczniowie prawdopodobnie wymienią następujące:

- rozpacz
- pokora
- postawa człowieka wobec losu
- człowiek doświadczany przez los

W kolejnym kroku poleć uczniom dookreślenie tych sformułowań, mogą posłużyć się również definicjami ze słownika języka polskiego.

rozpacz

«uczucie bezsilności spowodowane zwątpieniem w coś lub nieszczęściem» (sjp.pwn.pl)

pokora

1. «świadomość własnej niedoskonałości»
2. «uniżona postawa wobec kogoś» (sjp.pwn.pl)

¹¹ 25 marca 2022 r. CKE opublikowała aktualizację [Informatora o egzaminie maturalnym z języka polskiego jako przedmiotu obowiązkowego \(część ustna oraz część pisemna na poziomie podstawowym\) od roku szkolnego 2022/2023](#). W zaktualizowanym dokumencie zapisano, że w wypracowaniu zdający **może odwołać się do utworu poetyckiego jako innego utworu literackiego**.

¹² Na egzaminie maturalnym w latach 2023 i 2024 zdający będzie zobligowany do napisania pracy liczącej co najmniej 300 wyrazów.

postawa człowieka wobec losu

sposób postępowania wobec różnych sytuacji życiowych, postawa bierna lub czynna, akceptowanie losu lub przeciwstawianie się przeciwnościom losu

człowiek doświadczany przez los

człowiek napotykający trudności w życiu, przeszkody, które może zaakceptować lub nie, człowiek skazany na cierpienie, nawet jeśli niczym nie zawinił, człowiek ponoszący konsekwencje swoich wyborów życiowych, różnych decyzji – przemyślanych i nieprzemyślanych.

Poproś uczniów, by w wyniku dokonanej analizy zagadnienia z tematu pracy odpowiedzieli na pytanie: *O czym można napisać w pracy?* Uczniowie mogą sformułować następujące odpowiedzi:

W pracy trzeba napisać o:

- ✓ człowieku, który dokonuje różnych wyborów w trudnych sytuacjach życiowych;
- ✓ człowieku, który akceptuje to, co przynosi los, lub nie może się z tym pogodzić;
- ✓ człowieku, który na skutek życiowych zdarzeń przechodzi przemianę, rozpacza, ale ostatecznie akceptuje najtrudniejsze nawet zdarzenia.

2. Zadanie 1.2. Dopisywanie przykładów do podanych argumentów

Przykłady uzupełnienia karty pracy (w części dotyczącej przywołania lektur obowiązkowych)

Stanowisko

Różne sytuacje życiowe wywołują określoną reakcję człowieka. Bywa, że człowiek godzi się z losem, zdarza się też jednak, że nie jest w stanie zaakceptować kolejnych negatywnych doświadczeń w swoim życiu. Analiza własnych decyzji, ponoszenie konsekwencji swoich wyborów mogą doprowadzić do tego, że człowiek, który prezentował postawę pełną pokory, zostaje poprzez niespodziewane zdarzenia i sytuacje doprowadzony do rozpacz.

Argument 1.

Odporność psychiczna człowieka ma swoje granice. Kolejne negatywne doświadczenia mogą doprowadzić go do skrajnych reakcji.

Przykład z lektury obowiązkowej

Przykładowa odpowiedź

Lektura obowiązkowa: Bolesław Prus, „Lalka”

Bohater, który prezentował postawę pełną pokory, był cierpliwy, ale na skutek kolejnych negatywnych doświadczeń został doprowadzony do rozpacz: Stanisław Wokulski

Przykładowa analiza postawy bohatera ilustrująca argument:

Bohaterem, który wykazał się dużą odpornością psychiczną wobec przeciwności losu, jest Stanisław Wokulski z „Lalki” Bolesława Prusa. Pokornie znosił on wszelkie zachcianki Izabeli Łęckiej, arystokratki, w której się zakochał i którą pragnął poślubić. Wykazał się olbrzymią cierpliwością i poświęceniem. Dla Izabeli zmienił swoje przyzwyczajenia, zaczął elegancko się ubierać, kupił powóz, udawał się na spacer po Łazienkach, ofiarowywał pokaźne sumy

dla biednych, chociaż był przekonany, że filantropia nie pomoże ubogim wydostać się z nędzy. Wokulski czekał na każdy uśmiech idealizowanej przez siebie kobiety, na najmniejszy chociażby przejaw rodzącego się w niej uczucia. Znosił różne afronty, jak wówczas, gdy ukochana rozmawiała w jego obecności po angielsku, myśląc, że nie zna on tego języka. Bohater został doprowadzony do rozpacz, gdy dowiedział się o zdradzie Izabeli, będącej już jego narzeczoną. Poczucie krzywdy, podeptania uczuć było tak silne, że stało się przyczyną próby samobójczej, zniszczyło życie zakochanego mężczyzny.

Argument 2.

Człowiek potrafi znieść dla dobra innych wiele upokorzeń, dopóki nie doświadczy największej krzywdy.

Przykład z lektury obowiązkowej

Przykładowa odpowiedź

Lektura obowiązkowa: Adam Mickiewicz, „Dziady” cz. III

Bohaterka, która szukała pomocy u despoty, Nowosilcowa: pani Rollison. Nieludzkie postępowanie Senatora doprowadziło matkę do wybuchu rozpacz.

Przykładowa analiza postawy bohatera ilustrująca argument:

Pani Rollison wykazała się odwagą, idąc do Senatora Nowosilcowa, by prosić o uwolnienie syna lub chociaż o informacje na jego temat. Niewidoma matka błagała oprawcę swojego dziecka o pomoc, uwierzyła w zapewnienia Senatora, w jego życzliwość. Jednak gdy dowiedziała się, że ją oszukano, w wybuchu rozpacz nie zawahała się przed rzuceniem oskarżenia prosto w twarz potężnemu i bezwzględnemu Senatorowi.

Ćwiczenie 2. Komentarz dla nauczyciela

Karta pracy do ćwiczenia 2. jest tylko przykładowym graficznym zapisem pozwalającym na wyodrębnienie argumentacji i ilustrujących ją przykładów z utworów literackich. Można ją dostosować do własnych potrzeb, zaproponować inne schematy, inne pytania.

Ćwiczenie 3.
Zestaw dla ucznia

Stwórz bank motywów i zagadnień. Przygotuj w pliku elektronicznym tabelę na wzór zamieszczonej poniżej i sukcesywnie ją uzupełniaj.

Zagadnienie: Rozpacz, pokora. Postawy człowieka doświadczanego przez los.			
Autor i tytuł utworu	Epoka literacka	Bohaterowie doświadczani przez los – postawy	Fakty z lektury do wykorzystania podczas analizy postaw bohaterów

Ćwiczenie 3. Komentarz dla nauczyciela

Warto zachęcić uczniów do tworzenia banku motywów/zagadnień na podstawie omawianych na lekcjach języka polskiego utworów oraz tekstów literackich czytanych przez nich samodzielnie. Będzie to dobry materiał do powtórek przedegzaminacyjnych.

Sposób realizacji tego zadania może przybrać różne formy: może to być praca grupowa – częściowo realizowana w klasie, a częściowo samodzielnie przez uczniów w ramach samokształcenia. Może to być bank w formie tabeli: zagadnienie/motyw – epoka – autor i tytuł utworu literackiego – elementy fabuły/sensy utworu do wykorzystania w argumentacji. Technologie informacyjne stwarzają możliwość współtworzenia takiej tabeli przez kilku uczniów jednocześnie – mogą oni w wybranej aplikacji uzupełniać tabelę, weryfikować i poprawiać swoje zapisy. Warto, by różnymi kolorami oznaczyli np. lektury obowiązkowe, nieobowiązkowe, książki spoza kanonu lektur. Nauczyciel może zostać zaproszony do współtworzenia tych zestawień, tak aby mógł monitorować postęp prac.

Ważne, aby działania uczniów były systematyczne. Uczniom należy również uświadomić, że bank motywów czy zagadnień będzie przydatny wówczas, gdy przywołają na tyle precyzyjnie konkretne fakty i sformułują na ich podstawie wnioski, aby np. po roku, czytając opracowane zagadnienia, mogli przypomnieć sobie fakty z utworu (kto, co i dlaczego zrobił?, co się wydarzyło i co z tego wynikło?, dlaczego można wyciągnąć takie, a nie inne wnioski?). Uczniowie powinni sobie uzmysłowić, że nieprecyzyjne, zbyt ogólnikowe zapisy nie będą pomocne przy powtórzeniach.

Efekty pracy uczniów nad zagadnieniem **Rozpacz, pokora. Postawy człowieka doświadczanego przez los** mogą wyglądać jak poniżej.

Zagadnienie: Rozpacz, pokora. Postawy człowieka doświadczanego przez los.			
Autor i tytuł utworu	Epoka literacka	Bohaterowie doświadczani przez los - postawy	Fakty z lektury do wykorzystania podczas analizy postaw bohaterów
Sofokles, <i>Antygona</i>	starożytność	Antygona – rozpacz	Rozpacza po odkryciu, że ciało brata Polinejkesa, które pochowała, zostało odkryte i ponownie porzucone sępom i psom na pożarcie. Rozpacza nad swoim losem, gdy zostaje skazana na zamknięcie w grocie, przyrównuje swój los do losu mitologicznej bohaterki, Niobe. Żałuje życia, które traci, młodości.
		Ismena – pokora, zaakceptowanie losu	Akceptuje wydany przez Kreona zakaz pochowania ciała Polinejkesa. Próbuje odwieść Antygonę od buntu przeciwko Kreonowi i pochowania ciała Polinejkesa uznanego przez władcę za zdrajcę. Uważa, że jako słaba kobieta, poddana króla Teb nie powinna się

			sprzeciwiać prawu ustanowionemu przez władcę. Obawia się również, że sprzeciw mógłby doprowadzić do tego, że osiągnie ją klątwa rzucona na cały ród.
		Kreon – rozpacz po utracie syna i żony	Początkowo Kreon jest przekonany o słuszności wydanego przez siebie wyroku. Nie przyjmuje argumentów Antygony i Hajmona, starających się przekonać go, że pochowanie ciała Polinejkesa jest słuszne, a lud tebański współczuje Antygonie, że po szlachetnym czynie zostaje ukarana. Gdy Kreon dowiaduje się od Tyrezjasza o gniewie bogów, o tym, że nie chcą przyjmować ofiar składanych na ołtarzach skalanych przez ptactwo żywiące się ciałem niepochowanego Polinejkesa, zmienia swoją decyzję, niestety, zbyt późno. Samobójcza śmierć syna i żony doprowadzają Kreona do rozpacz.
		Eurydyka – rozpacz po śmierci syna	Rozpacza, gdy dowiaduje się o śmierci syna. Nie jest w stanie żyć, popełnia samobójstwo.
William Szekspir, <i>Makbet</i>	renesans/ barok	Makduff – rozpacz po śmierci żony i synka	Rozpacza, gdy dowiaduje się, że Makbet kazał zabić jego rodzinę, poprzysięga zemstę.
William Szekspir, <i>Romeo i Julia</i>	renesans/ barok	Romeo i Julia - rozpacz	Romeo rozpacza, przekonany, że Julia zmarła, nieszczęśliwy bohater popełnia samobójstwo. Julia rozpacza, gdy się budzi i widzi nieżyjącego Romeo, także popełnia samobójstwo.
		rodzice zakochanych – rozpacz po śmierci dzieci	Rozpaczają po samobójczej śmierci dzieci.
		ojciec Laurenty – rozpacz po śmierci Romea i Julii	Rozpacza po samobójczej śmierci Romea i Julii, młodych zakochanych w sobie ludzi, którzy zapragnęli być razem pomimo sporu dzielącego ich rodziny. Ojciec Laurenty udzielił ślubu młodym i, na skutek nieszczęśliwego zbiegu okoliczności, nie potrafił im pomóc połączyć się ze sobą wtedy, gdy Romeo został zmuszony do opuszczenia Werony, a Julia była zmuszana przez ojca i matkę do poślubienia innego mężczyzny.

Adam Mickiewicz, <i>Konrad Wallenrod</i>	romantyzm	Konrad Wallenrod – rozpacz	Podstępna i ukryta walka z zakonem krzyżackim doprowadza bohatera do rozpacz, triumf nad wrogiem nie przynosi szczęścia, Konrad Wallenrod popełnia samobójstwo.
		Aldona – pokora, rozpacz	Bohaterka pokornie znosi swój los, podąża za mężem, zamyka się w wieży, prowadzi długie rozmowy z Konradem Wallenrodem. Do rozpacz doprowadza ją śmierć Konrada Wallenroda, popełnia samobójstwo.
Adam Mickiewicz, <i>Dziady cz. III</i>	romantyzm	ksiądz Piotr – pokora	Prezentuje pełną pokory postawę wobec Boga, modli się w swojej celi, leżąc krzyżem. Jako duchowny zawierzył w Bogu i u Boga szuka pocieszenia.
		pani Rollison – pokora i rozpacz	Matka prześladowanego i uwięzionego młodego człowieka (jedyne go syna, który ją utrzymywał) podczas pierwszej rozmowy z Senatorem, do którego idzie, żeby błagać o pomoc w uwolnieniu syna, prezentuje postawę pełną pokory. Gdy przekonuje się, że Senator ją oszukał, rozpacza i przeklina Senatora.
Adam Mickiewicz, <i>Pan Tadeusz</i>	romantyzm	Jacek Soplica – od rozpacz do pokory	Bohater jest pełen rozpacz po tym, jak Stolnik Horeszko dał mu do zrozumienia, że nigdy nie zgodzi się na ślub z córką, którą kochał Soplica. Nieszczęśliwa miłość doprowadza Sopicę do zbrodni w afekcie. Gdy podczas najazdu Moskali na zamek widzi, jak obrońcy dzielnie odpierają atak, a Horeszko ukazuje się triumfujący na ganku, chwyta bez namysłu karabin Moskala, strzela i zabija Horeszkę. Do końca swojego życia Soplica stara się odkupić swoje winy, przyjmuje postawę pełną pokory, wstępuje do zakonu, przyjmuje inne nazwisko, zostaje Księdzem Robakiem, służy ojczyźnie, czuwa też nad osieroconą córką Ewy Zosią (która została powierzona pod opiekę Telimienie) i Tadeuszem, swoim synem (którym opiekuje się brat, Sędzia Soplica).
Juliusz Słowacki, <i>Kordian</i>	romantyzm	Kordian – rozpacz po odrzuceniu przez Laurę	Bohater, zakochany w Laurze rozpacza, gdy odrzuca ona jego uczucie, lekceważy młodego zakochanego w niej chłopca.

Zygmunt Krasiński, <i>Nie-Boska komedia</i>	romantyzm	Maria – rozpacz po odrzuceniu przez męża	Rozpacz prowadzi niekochaną żonę do przekleństwa rzuconego na syna.
Bolesław Prus, <i>Lalka</i>	pozytywizm	Stanisław Wokulski – rozpacz po zdradzie ukochanej	Bohater rozpacza, gdy dowiaduje się o tym, że Izabela zdradziła go z innym mężczyzną. Rozpacz doprowadza Wokulskiego zdradzonego przez Izabelę do próby samobójczej.
Bolesław Prus, <i>Z legend dawnego Egiptu</i>	pozytywizm	Horus – pokora	Stary władca akceptuje swój los, pokornie przyjmuje koleje losu.
Henryk Sienkiewicz, <i>Potop</i>	pozytywizm	Andrzej Kmicic – rozpacz	Rozpacz Kmicica, gdy odkrywa, że został oszukany przez Janusza Radziwiłła. Kmicic stara się odpokutować za swoje błędy.
		Oleńka Billewiczówna – rozpacz i pokora	Bohaterka cierpi, gdy dowiaduje się, że Kmicic, spalił Wołmontowicze, potem zdecydował się służyć zdrajcy ojczyzny, Januszowi Radziwiłłowi. Cierpi, bo kocha Kmicica i nie może pogodzić się z jego postępowaniem. Gdy Oleńka dowiaduje się, że Kmicic został zrehabilitowany, mówi, że nie jest godna całować jego ran.
Fiodor Dostojewski, <i>Zbrodnia i kara</i>	pozytywizm	Sonia Marmieladow – pokorne znoszenie losu	Córka z pierwszego małżeństwa urzędnika, który z powodu alkoholizmu stracił pracę. Gdy ojciec Soni przepija wszystkie pieniądze na utrzymanie rodziny, wyprzedaje rzeczy z domu, ta pokornie znosi upokorzenia ze strony macochy. Sonia, gdy rodzina ojca i macochy doświadcza nędzy, przyrodnie rodzeństwo nie ma co jeść, zostaje prostytutką, żeby zarobić na utrzymanie rodziny. Pokornie przyjmuje upokorzenia. Gdy dowiaduje się, że to Rodion Raskolnikow zamordował Alonę Iwanownę i jej przyrodną siostrę Lizawietę, nie odrzuca Rodiona, czyta z nim Ewangelię i prosi, żeby odkupił swoje winy.
Stefan Żeromski, <i>Przedwiośnie</i>	dwudziestolecie międzywojenne	Cezary – rozpacz po śmierci Karoliny i po rozstaniu z Laurą	Bohater rozpacza po śmierci Karoliny Szarłatowiczówny, otrutej prawdopodobnie przez zazdrosną Wandę Okszyńską. Rozpacza też po rozstaniu z Laurą, którą kochał, a która wybrała życie z innym mężczyzną, Barwickim.
		ksiądz Anastazy –	Ksiądz, który marzył o tym, że Cezary i Karolina pobiorą się i będą prowadzić

		rozpacz po śmierci Karoliny	wspólne szczęśliwe życie, rozpacza po jej śmierci. Obwinia o tę śmierć Cezarego.
Gustaw Herling-Grudziński, <i>Inny świat</i>	literatura lat 1945–1989	Misza Kostylew – pokora	Bohater znosi zadawane sobie cierpienie. Codziennie wkłada rękę w ogień, znosi ból, bo nie chce pracować w łagrze, nie chce pracować dla tej władzy, która go oszukała.
Albert Camus, <i>Dżuma</i>	literatura lat 1945–1989	sędzia Othon – rozpacz	Rozpacz sędziego Othona po śmierci syna w męczarniach.
		Rodziny chorych na dżumę – rozpacz	Rozpacz ludzi, których bliskich zarażonych dżumą zabierano z domu.
		ojciec Paneloux – pokora	Bohater w drugim kazaniu mówi, że zaraza nie jest karą za grzechy i jeśli ktoś wierzy, to tak jak biblijny Hiob powinien przyjąć to, co zsyła Bóg, nawet jeśli to jest cierpienie niezawinione.
		Grand – pokora i rozpacz	Bohater pokornie znosi swój los, jest cichym i spokojnym człowiekiem, sumiennym urzędnikiem o niespełnionych marzeniach powieściopisarza. Cierpi z powodu tego, że opuściła go żona, w Boże Narodzenie przypomina sobie chwile spędzone z żoną.